

אביבה חלמיש

צפונות האניגמה העברית שפילסה נתיבות בימים

בשנת 1991, לאחר כעשר שנים של עיסוק בחקר העלייה הבלתי ליגלית, הבנתי לפתע טוב יותר את גודל ההישג של מפעל ההעפלה בכלל ועל רקע התנאים שבהם הוא התבצע בפרט. זה היה במאי 1991, ימי מבצע 'שלמה' להעלאת יהודי אתיופיה. עשרות מטוסים של חיל האוויר ואל-על (ומטוס אחד של חברת התעופה האתיופית) הטיסו בתוך 36 שעות 14,320 יהודים מאתיופיה לישראל. כנמל התעופה באדיס-אבבה הוקם חפ"ק ובו סגן הרמטכ"ל, והיו סיכומים עם קניה למקרה שיהיה צורך לנחות בשטחה; מטוסים חגו באוויר תוך תיאום מדוקדק שנעשה באמצעי הקשר המשוכללים ביותר של אותם ימים. כ-44 שנה קודם לכן ארגן המוסד לעלייה ב' את הפלגתן של שתי

אוניות מעפילים - 'פאן יורק' ו'פאן קרסנט', שכונו בקיצור 'הפאנים' והידועות בשמות העבריים שניתנו להן - 'עצמאות' ו'קייבוץ גלויות'. הן יצאו מנמל בורגס בבולגריה בשלהי 1947 ועליהן כ-15 אלף מעפילים. זה היה מבצע לוגיסטי אדיר ממדים שהוציאה אותו אל הפועל תנועת שחרור לאומי נטולת ריבונות, שלרשותה עמד מערך קשר אלמנטרי ביותר שהיה חשוף להאזנה ולמעקב מצד הבריטים שליטי הארץ. זה היה שיאו, מבחינה מספרית, של מפעל ההעפלה בשנים 1945-1948 שהקיף 65 ספינות אשר השיטו כ-70 אלף מעפילים לעבר חופי ארץ ישראל.

לכאורה, ההעפלה על שלוש תקופותיה - שנות ה-30 של המאה ה-20, שנות מלחמת העולם השנייה ושלוש השנים שבין סיומה להקמת מדינת ישראל - היא סיפור ידוע ומוכר, שכן נכתבו עליה ספרים ומאמרים רבים, ונערכו אין-ספור סרטונים ומצגות. לכאורה. למעשה, יש עדיין כר נרחב למחקר ולהעלאת תוצאותיו על הכתב ועל המסך, ולאחרונה נוסף אריח חשוב ומעניין לפסיפס המורכב של ההעפלה ושל תקופתה: הספר גדעונים מאת

דניאל רוזן. כותרת המשנה של הספר: מפעילי הקשר האלחוטי בשירות המדינה שבדרך מגלה רק טפח מהיריעה הרחבה שהוא פורס. יש בספר ממאפייניה של כתיבת 'היסטוריה מלמטה', של חיי היום-יום וחייהם של אנשי השורה, שבדרך כלל מגיע תורה לאחר שנכתב על המהלכים המדיניים ועל פועלם של המנהיגים ומעלליהם של גיבורים ידועים. בספר שלפנינו מובא סיפורם של האנשים בשטח, אלה, שבדרכם שלהם היו בין "הנושאים את עמם עלי שכם", כמאמר השורה המוכרת מן הטור השביעי מאת נתן אלתרמן, "נאום תשובה לרב חובלים איטלקי לאחר ליל הורדה".

גדעונים מגולל את מעשיהם של 219 האנשים, כשליש מהם - נשים, שקיימו את רשת הקשר בין ספינות המעפילים ליבשה, וכן בין שליחי המוסד לעלייה ב' באירופה ובעיראק. 77 גדעונים וגדעוניות שירתו על האוניות במהלך מסען לארץ. בנספח בסופו של הספר מביא רוזן את שמותיהם של כל אחד ואחת מהם, את כינוי הקוד (למי שהיה), את התפקיד וכן את שם הספינה או התחנה שבה הם שירתו. בנספח אחר מובאת רשימת כל ספינות המעפילים מ'ולוס' בשנת 1934 ועד 'קרב עמק איילון', שהפליגה כשבוע לאחר קום המדינה. הרשימה כוללת את שם הספינה, מספר המעפילים, נמל ההפלגה, תאריך ההפלגה, תאריך ההגעה, מקום ההורדה, שם הגדעוני וכן הערות הבהרה. נתונים אלה מפורטים בהדגשה כדי להצביע על ערכו של הספר כאוצר בלום של מידע מסוגים שונים. מקצתו ידוע, וכוחו של הספר בכך שהוא מרכז ומציג אותו באופן מאורגן ומאיר עיניים; ומקצתו חדש ומציג את התקופה ואת ההעפלה מכיוונים פחות מוכרים עד כה.

וכאמור, הספר הוא יותר מאשר סיפורם של הגדעונים. הספר מגולל את תולדות מפעל ההעפלה בכללו, וכן - ובכך יש חידוש ותרומה נוספים - הוא מביא את סיפורן של ספינות הרכש שאורגנו בידי המוסד לעלייה ב', שמקצתן הפליגו והגיעו אחרי קום המדינה. רוצה לומר, למפעל ההעפלה הייתה תרומה גם להתחמשותה של המדינה, כשהייתה עדיין בדרך ובשנתה הראשונה, שנת המלחמה על קיומה.¹ יתר על כן, וזה אחד ממסריו הראשיים של הספר, הגדעונים היו ממניחי היסודות לחיל הקשר והתקשוב של צה"ל (ככותרתו של סעיף 1.3, עמ' 3, בפרק המבוא).

אל הטקסט העשיר והטבלאות מאירות העיניים נלווים גם תצלומים רבים (ואם תמונה אחת שווה אלף מילים, הרי יש בספר אלפים רבים מאוד של מילים ויזואליות) המספרים

1 ראו: אביבה חלמיש, "מ'מנוף' לאגרוף": חלקה של ההעפלה במאבק על ארץ-ישראל 1945-1948, בתוך: אסנת שירן (עורכת), עלי זית וחרב: הזירה הימית, ז, תל-אביב: משרד הביטחון והעמותה לחקר כוח המגן על-שם ישראל גלילי, 2007, עמ' 63-85.

על הבריחה, על מחנות העקורים באירופה, על ספינות המעפילים, על המחנות בעתלית ובקפריסין, והן אף מביאות תעודות מן הצד הבריטי ומן העולם היהודי.

חידוש ייחודי יש בפרק 'הטכנולוגיה והתפעול', המפרט את סוגי המשדרים והמקלטים, האנטנות, מקורות האנרגיה, הוראות קשר, נוהלי עבודה ואת תחנות הרדיו ביבשה. עניינים פרוזאיים וכביכול טכניים אלה הסתהם שאפשרו לקיים את הקשר בין הגורמים השונים שקיימו את מפעל ההעפלה, ולמעשה את עצם המפעל עצמו. מעניין במיוחד הוא הדיון בכתבי הסתר (עמ' 36-44, 381-385) הנופל תחת ההגדרה "וּבְתַחְבֵּלוֹת, עֲשֵׂה מְלַחְמָה" ומעיד על כושר ההמצאה והאלתור של פעילי 'המוסד', כמו גם על הערכתם הנמוכה את היכולת של הבריטים לפצח את האניגמה העברית.

דניאל רוזן נסמך בכתובתו על מקורות מגוונים המפורטים בהערות השוליים ובסוף הספר. מעתה ואילך ספרו גדעונים יהיה מקור מחקרי ונקודת התייחסות לכל כתיבה על הנושאים שבהם הוא עוסק. לזכותו של המחבר עומדת גם עשייתו הענפה בתחום הנצחת מורשת הגדעונים והנחלתה לדורות הבאים של אנשי חיל הקשר והתקשוב ולכלל הציבור המתעניין.

דניאל רוזן, גדעונים: מפעילי הקשר האלחוטי בשירות המדינה שבדרך, יהוד: העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, 2017